

Третя республіка у Франції

1. Особливості економічного розвитку країни

Незважаючи на поразку у франко-прусській війні 1870- 1871рр., Франція залишалася великою державою, яка мала чималий економічний потенціал, була колоніальною імперією з сильною армією, великим флотом. На відміну від Англії та Німеччини, вона лишалася аграрно-індустріальною державою: значна частина населення (43%) працювала в сільському господарстві.

Чисельність населення зростала дуже повільно. З 1871 р. по 1913 р. вона збільшилася лише на 3,6 млн осіб, тоді як чисельність населення Німеччини за той же період зросла на 25 млн.

Темпи промислового розвитку Франції на початку XX ст. були невисокими (2,6% за рік), не набагато більшими, ніж в Англії (2,1%). За темпами зростання економіки Франція відставала від Німеччини та США, а за обсягом промислового виробництва - і від Великої Британії. Найбільше французьких робітників було зайнято в текстильній промисловості, дещо менше - у шкіряній промисловості та виробництві "паризької" продукції - предметів розкоші та модних аксесуарів. Французькі підприємства загалом були значно меншими, ніж німецькі чи американські, поступалися їм за технічним оснащенням. Майже 60% французьких підприємств належало до дрібних. Великих підприємств із кількістю працюючих понад 500 осіб було небагато. Серед них вирізнялися величезні металургійні та військові заводи Шнейдерів, хімічний концерн Сен-Гобен, автомобільні заводи Рено. До 1914 р. Франція посідала друге місце у світі (після США) з виробництва автомобілів, досягла значних успіхів в авіаційній, хімічній та електротехнічній промисловості, але серйозно відставала у верстатобудуванні. Майже 80% необхідних для Франції верстатів ввозилося з-за кордону.

У сільському господарстві Франції переважали дрібні селянські господарства. Урожайність сільськогосподарських культур значно поступалася рівневі, досягнутому в Німеччині та Англії.

Значну роль у французькій економіці відігравали банки. П'ять найбільших із них на чолі з Французьким банком сконцентрували у своїх руках 73% загальної суми банківських внесків. Двісті головних акціонерів Французького банку ("двісті родин") контролювали майже всю французьку економіку. Надлишкові капітали в пошуках найвигіднішого застосування спрямовувалися за кордон, де норма прибутку була вищою. Через це вивіз капіталу з Франції до 1914 р. зріс більше ніж утричі проти кінця XIX ст. і майже вчетверо перевищив капіталовкладення до французької промисловості.

За експортом капіталу Франція вийшла на друге місце у світі. Основний потік капіталу, що вивозився з Франції, скеровувався до країн Східної та Центральної Європи.

2. Третя республіка

Третю республіку було проголошено 1870 р., але тільки 1875 р. оформлено конституційно. Законодавча влада в країні належала двопалатному парламентові. Палата депутатів обиралася прямим загальним голосуванням. Жінки та військовослужбовці участі у виборах не брали. Сенат обирався представниками органів місцевого самоврядування. Головою виконавчої влади вважався президент. Фактичним головою уряду, як органу виконавчої влади, був прем'єр-міністр.

У перші роки існування республіки в парламенті переважали монархісти. На виборах 1876 р. республіканці завоювали більшість у палаті депутатів і поступово усунули монархістів від влади. У 1879 р. під тиском республіканців пішов у відставку президент Франції маршал Мак-Магон, відомий своїми симпатіями до монархістів. На його місце було обрано республіканця Жуля Греві.

Уряд республіканців провів низку важливих реформ. У 1880 р. було проголошено амністію учасникам Паризької комуни, 1881 р. прийнято закон про свободу друку та проведення зборів, а також закон про освіту всіх дітей віком від 6 до 13 років. Закон 1884 р. дозволив вільну діяльність профспілок та організацію страйків, було обмежено використання дитячої праці.

Керівники Третьої республіки вважали себе продовжувачами справи французької революції 1789 р. Від неї Третя республіка успадкувала державний триколовий прапор, національний гімн "Марсельезу", національне свято 14 липня - день узяття Бастилії.

Важливою особливістю політичної системи Третьої республіки була багатопартійність. '

Наприкінці XIX ст. в політичному житті Франції головною проблемою стала боротьба між республіканцями та монархістами. Останні протягом 70-90-х рр. прагнули дискредитувати республіканську форму правління, використовуючи як легальні, так і нелегальні методи боротьби, відновити монархію у Франції. Протягом указанного періоду Францію стрясли політичні кризи, найвідомішими з яких були справа Буланже, Панамський скандал, справа Дрейфуса.

3. Справа Буланже

Після поразки у франко-пруській війні у Франції ширилися шовіністичні настрої та заклики до реваншу. Такими настроями прагнули скористатися монархісти, які заявляли, що країні потрібен диктатор, який об'єднав би народ і армію для переможної війни проти Німеччини. За таких умов швидко зростав рух, пов'язаний з ім'ям генерала Буланже.



Генерал Буланже

Прихильники генерала намагалися використати в своїх цілях скандал, що розгорівся 1887 р. навколо президента Ж. Греві (його зять виявився причетним до продажу орденів Почесного легіону - вищої нагороди Франції). Ж. Греві довелося піти у відставку, а буланжисти на додаткових виборах у Парижі здобули перемогу. Буланже став лідером опозиції ("Комітет протесту"), яка об'єднала невдоволених правлінням республіканців, і готував політичний переворот, але змову було викрито і доведено зв'язок генерала з монархістами. Під загрозою арешту Буланже втік до Бельгії, дискредитувавши і себе, і свій рух.

4. Панамський скандал

У 1895 р. сталася урядова криза, пов'язана зі скандалом навколо Панамського каналу. Для його будівництва було залучено кошти приватних осіб. Керівники акціонерного товариства Розтринькали значну частину коштів, зібраних продажем акцій, та опинилися на грані банкрутства. Намагаючись ввести акціонерів а оману й уникнути відповідальності, ці шахраї підкупили десятки депутатів і урядовців. Однак все розкрилося, і вибухнув скандал. Багатьох злочинців судили. Грандіозна фінансова афера призвела до відставки членів республіканського уряду й передачі влади радикалам.

5. Справа Дрейфуса

Справжнім випробуванням для демократичної системи Третьої республіки стала справа Дрейфуса, яка набула широкого розголосу. Йшлося про судову свавілля, сприйняте населенням Франції як замах на громадянські права і свободи, гарантовані політичною системою республіки.

А сутність справи була такою. Восени 1894 р. стало відомо, що таємні документи французького генерального штабу потрапили до німецької розвідки. Підозра впала на каштана Дрейфуса, вихідця з родини багатих єврейських банкірів. Його засудили і заслали на один з островів Французької Гвіани. Незабаром з'ясувалося, що винуватцем був дворянин угорського походження майор Естергазі. Проте перегляду справи Дрейфуса не відбулося. Під тиском громадськості військові органи віддали Естергазі під суд, який його виправдав, аби зберегти сумнівну "честь мундира".

Чергове свавілля судових органів сколихнуло французьку громадськість і спричинило політичну кризу. Суспільство розкололося на два табори. У Парижі та в багатьох інших містах відбувалися мітинги й демонстрації, а антиурядові сили навіть спробували ліквідувати демократичні свободи і республіканський лад. Кабінет міністрів змушений був подати у відставку. Новий уряд намагався стабілізувати політичну ситуацію в країні. У 1899 р. суд знову визнав Дрейфуса винним, але голова уряду його помилював і відпустив на свободу. Остаточного рішення було вирішено лише в 1906 р., коли Дрейфуса повністю реабілітували.



Дрейфус під час церемонії реабілітації

6. Соціалісти й радикали

Протягом усього XIX ст. у Франції діяли різні організації та партії соціалістів. Вони були тісно пов'язані з робітничим рухом і мали значну фракцію в парламенті. Слово "соціалізм" було популярним серед французьких робітників, тому деякі політичні діячі називали себе соціалістами.

Традиції революцій XVIII-XIX ст. посилювалися впливом соціалістичних учень.

Поряд із революційними й соціалістичними у Франції існували стійкі монархічні та клерикальні традиції. Після того як спроби повалити республіку виявилися марними, монархісти втратили свій вплив у суспільстві. Створена ними 1905 р. нечисленна політична організація "Аксьйон франсез" ("Французький рух") діяла під гаслом: "Геть республіку, хай живе Франція, хай живе король!"

На початку XX ст. у французькому парламенті діяло близько десятка партій та груп, причому жодна з них не мала більшості й не могла самостійно сформувати уряд. Отримати більшість голосів міг тільки блок різних партій, представники яких зазвичай утворювали коаліційні уряди. Ці блоки були нетривкими, а тому такими ж були й уряди, які на них спиралися. З 1900 р. по 1914 р. у Франції змінилося 13 урядів. У середньому кожен із них був при владі один рік, а деякі - по 2-3 місяці.

Найбільш впливовими силами в парламенті були радикальна і соціалістична партії.

Від початку XX ст. політична боротьба розгорнулася між правими (поміркованими) та лівими (радикальними) республіканцями. До останніх приставали соціалісти.

Партію радикалів, засновану 1881 р., очолив Жорж Клемансо, лікар за фахом.

Завдяки гострому розумові, бурхливому темпераменту, ораторському таланту, Клемансо став видатним політиком Франції. Партія радикалів користувалася великою популярністю серед дрібних власників і селянства. В її програмі було сформульовано принципи захисту республіки, приватної власності, боротьби проти засилля клерикалів, вимоги націоналізації монополій, введення прогресивного прибуткового податку.

Після поразки у франко-пруській війні у Франції значного поширення набули націоналістичні та шовіністичні Ідеї, а надто ідея реваншу за програну війну. Реваншисти називали Німеччину "спадковим ворогом" Франції та закликали готуватися до нової війни проти неї, щоб помститися за поразку, повернути Ельзас і Лотарингію. Гасла реваншу підтримували і праві, і ліві партії. Одним із головних проповідників реваншу був лідер радикалів Клемансо.



Ж.Клемансо

На парламентських виборах 1902 р. перемогу здобув лівий блок. Він об'єднував радикалів і соціалістів та обіцяв провести антиклерикальні й соціальні реформи, в тому числі закон про пенсії та закон про 8-годинний робочий день. Головою уряду став один із провідних діячів радикальної партії Еміль Канб. Відтоді й до початку першої світової війни радикалам належала головна роль у всіх французьких урядах. Вони сконцентрували увагу на тому, щоб надати державі світського характеру. З цією метою в 1902-1905 рр. вони провели через парламент низку законів, які відокремили церкву від держави і школу від церкви. Зберігалася свобода совісті та рівність усіх культів. Навчання релігії в державних школах заборонялося, але діти віруючих могли відвідувати релігійні заняття поза школою. Поряд із державними існували приватні школи, в яких викладалася релігія. Франція першою з великих держав стала світською республікою. Проведення інших, обіцяних радикалами, реформ довго відкладалося. Клемансо, який 1906 р. став прем'єр-міністром, не раз посилав війська проти страйкарів, хоча в минулому симпатизував робітникам. "Зараз я по інший бік барикади", - казав він. Лише

1910 р., після відставки Клемансо, у Франції було прийнято закон про робітничі та селянські пенсії. Він передбачав пенсійне забезпечення людям, яким виповнилося 65 років, - на 5 років раніше, ніж в Англії та Німеччині.

7. Колоніальна експансія. Відносини з Англією, Росією, Німеччиною

Зовнішня політика урядів Франції була спрямована на зближення з Росією та Англією для боротьби проти Німеччини та розширення колоніальної імперії. Майже всю другу половину XIX ст. Франція провела у колоніальних війнах в Африці та Індокитаї. Ця колоніальна експансія призвела до конфлікту з Англією, який ледь не вилився у збройний. Проте спільна загроза з боку Німеччини змушувала їх шукати спільну мову. У 1891 - 1893 рр. було зміцнено російсько-французький союз. Угода з Англією 1904 р. про взаємне врегулювання територіальних претензій у Північній Африці й на Далекому Сході поклала край англо-французькому

суперництву і стала першим кроком у створенні союзу двох держав. Він дістав назву "Сердечна згода" ("Антант кордіаль"). У 1907 р. до нього долучилася Росія.



Французькі колонізатори в Індокитаї

Спираючись на угоду з Англією та Росією, Франція почала загарбання Марокко і, незважаючи на протести Німеччини, у

1911 р. проголосила свій протекторат над підкореною країною. Формально ж її головою залишався місцевий султан.

Вважаючи зіткнення з Німеччиною неминучим, французький уряд узявся до будівництва великого флоту, військової авіації та модернізованої армії. У 1913 р. термін військової служби було подовжено з 2 до 3 років, що дозволило значно збільшити чисельність французької армії напередодні війни.

Постійно зростали й військові витрати. У 1914 р. вони становили 38% бюджету.